

А. Похресник,

директор Київського коледжу будівництва, архітектури та дизайну

М. Кляп, О.Лавер, В.Росоха,

Закарпатський державний університет

Реалізація в Україні досвіду європейських країн щодо підготовки молодших спеціалістів

Актуальність проблеми. Значні зміни, що останнім часом відбуваються в освітній галузі України, потребують постійного корегування стратегічних і тактичних аспектів, особливо в окремих питаннях, пов'язаних з входженням нашої держави до європейського освітнього простору. Приєднавшись до Болонської декларації, Україна взяла на себе серйозні інтеграційні зобов'язання, проте досі зберігаються певні розбіжності щодо практичної реалізації деяких положень зазначеного документу в нашій державі. Це, перш за все, торкається переходу вищої освіти України на двоступеневу систему підготовки «бакалавр – магістр» та можливої ліквідації освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста.

Сьогодні одним із найпотужніших джерел розвитку освіти України є акумуляція зарубіжного педагогічного досвіду, адже в Європі і в світі існує широке розмаїття підходів до організації освіти, управління навчально-виховним процесом, модернізації змісту та технологій в контексті сучасних наукових досягнень і соціальної практики [1,с.90]. Урахування зарубіжного досвіду освітньої діяльності вочевидь необхідне, але водночас не слід бездумно відкидати досвід, накопичений українською школою в радянські часи, коли мали місце надзвичайно ефективні особливості: внутрішня єдність, системність навчання, високий рівень вимог, зв'язок з наукою та практикою. Щоправда, не вдалося уникнути й недоліків, а саме: доктринерства, заполітизованості, тоталітарного патерналізму з боку держави і т.д.

Метою статті є аналіз світового досвіду щодо необхідності підготовки для потреб економіки фахівців середнього рівня та обґрунтування доцільності збереження у системі вищої освіти України відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста.

Аналіз досліджень та публікацій. Трансформація української освіти відбувається у відповідності із зовнішніми викликами (глобалізація, економічна криза, інформаційна революція тощо) та внутрішніми реаліями (становлення державності, відродження культури, формування нової моралі, зміна парадигми національної освіти і т.ін.). На це неодноразово звертали увагу українські вчені і педагоги, зокрема В.П.Андрущенко, М.З.Згуровський, В.Г.Кремень, М.Ф.Степко, Л.Л.Товажнянський та ін.. У їхніх працях розглядаються не тільки сучасні проблемні реалії розвитку української освіти, але й прогнозуються перспективи їхнього розв'язання.

Зокрема, дослідниця питань розвитку освіти України в контексті світових освітніх тенденцій О.Тимошенко зазначає, що серед низки основних напрямків поліпшення розвитку вищої освіти на Україні можна виділили функціонування міцного «освітнього ланцюжка», що забезпечить безперервну систему освіти громадян, а також створення умов для застосування більш гнучких програм, які сприяють доступності вищої освіти протягом життя людини, включаючи самоосвіту [1,с.94-95]. При цьому процес розроблення державних стандартів вищої освіти на Україні має поєднувати дві глобальні тенденції сучасного світу: **уніфікацію** знань та технологій та **локалізацію** - орієнтацію на унікальність нації, культури та особистості [1,с.95].

Виклад основного матеріалу. Чи не центральну роль у згаданому вище «освітньому ланцюжку» на Україні займає підготовка молодших спеціалістів. У проекті Закону України «Про вищу освіту» (розділ II, стаття 7, пункт 1) говориться: «Молодший спеціаліст – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти, який здобувається на основі базової та повної загальної середньої освіти і передбачає оволодіння особою відповідною освітньо-професійною програмою та набуття компетентностей для здійснення виробничих функцій **певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності...** Підготовку молодших спеціалістів здійснюють професійні коледжі.» [2].

Підготовка якісних фахівців середньої ланки – одне з основних надбань української освіти. На початок 2007 року в нашій державі нараховувалось 589 вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації, в тому числі 184 коледжі, 243 технікуми та 162 училища, причому 51,3% з названих вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації готували фахівців для виробничих галузей, 16% - для галузей економіки, комерції та підприємництва, 8,8% -

транспорту, 6,2% - культури і мистецтва, 5,6% - будівництва і архітектури, 4,9% - освіти та 7,2% - для інших галузей народного господарства [3].

На даний час ситуація залишилася такою ж самою. Безпосереднє керівництво цієї складної освітньої структури здійснюється Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України (сектор підготовки молодших спеціалістів Міністерства, зав. сектором Карпенко Є.А.) Ефективна координація діяльності забезпечується головою Всеукраїнської спілки голів Рад директорів ВНЗ I-II рівнів акредитації Похресником А.К. [4]. Науково-методична діяльність з цього напрямку ведеться відділом змісту та технологій навчання молодших спеціалістів Інституту інноваційних технологій і змісту навчання МОНмолодспорту України (начальник відділу Котоловець Л.Ю.) [5].

Таким чином, підготовка фахівців середньої ланки для економіки держави – це могутня галузь освітньої діяльності на Україні, яка керується досвідченими фахівцями, що ведуть у цій галузі активну організаційну та науково-методичну діяльність. Проте Болонська тріада «бакалавр-магістр-доктор наук» не передбачає підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст» і не торкається таких типів навчальних закладів, як училища та технікуми [3]. Тому варто звернутися до зарубіжного досвіду, адже у світі успішно функціонують і розвиваються аналогічні за своїм функціональним призначенням навчальні заклади у вигляді коледжів. Наприклад, в європейських країнах освітньо-кваліфікаційному рівню «молодший спеціаліст» відповідають [3,6]:

- в Німеччині – технік, майстер, спеціаліст середнього рівня;
- в Нідерландах – спеціаліст, менеджер середнього рівня;
- у Франції – вищий (старший) технік;
- у Великобританії – старший технік, молодший менеджер;
- в США – молодший спеціаліст;
- У Фінляндії – інженер-технік;
- У Болгарії – спеціаліст.

Про роль середньої спеціальної освіти у США, найрозвиненішій на сьогодні державі світу, можна судити з того, що в дворічних коледжах, де навчають молодших спеціалістів, навчається 40% тих, хто одержує вищу

освіту, а самі коледжі складають третину вищих навчальних закладів США [3]. У Великобританії Національною радою по професійних кваліфікаціях (NCVQ) для фахівців такого рівня було визначено 11 галузей професійної діяльності: сільське господарство і землевпорядкування, видобуток і переробка корисних копалин, будівництво і т.д. [1,с.92]. У кожній з цих галузей було введено 5 рівнів кваліфікації – від першого рівня, що надається навчальними центрами, школами, **цілою низкою коледжів**, аж до п'ятого рівня, що надається університетами, **деякими коледжами** та системою післядипломної освіти. Хоча професійна освіта у Великобританії перебуває не тільки у компетенції Міністерства освіти, але й Міністерства зайнятості [1, с. 92].

У Німеччині діяльність професійних навчальних закладів контролює уряд німецьких земель (адміністративних територій), з бюджетів яких виділяються засоби на їхнє фінансування [1, с.93]. Відповідальність за виробниче навчання покладена на федеральний уряд. Контрольні функції здійснюють також торгово-промислові й ремісничі палати. Зміст навчальних планів професійно-виробничого навчання уніфікований й регламентується федеральним законом про професійну підготовку.

Якщо підвести коротенький підсумок, то дуже важливою вимогою до університетів Заходу є **забезпечення потреб суспільства в професіоналах різних галузей знання і практики** [1, с. 94]. Ось чому впродовж останніх років у країнах Європи та Північної Америки відбувається кількісне зростання вищої освіти. Західні університети працюють у режимі зворотнього зв'язку з підприємствами, фірмами, установами свого міста (регіону, країни), оперативно реагують на нові потреби економіки, культури, організації суспільного життя. Постійна співпраця з промисловими та торговельними фірмами сприяє конкурентоспроможності їхніх вищих навчальних закладів, а відтак і добробуту країни. Окрім цього, вищі навчальні заклади запроваджують широкі дослідження головних напрямків розвитку країни, консультуються з представниками урядових структур, бізнесу, місцевих громад, студентами. Тільки після цього складаються навчальні й наукові плани, впроваджуються нові курси, розробляються нові технології навчання [1, с.94], але навіть така практика не захищає від помилок. Яскравим прикладом цього може слугувати проблема гострої нестачі фахівців у галузі комп'ютерних наук і програмістів (при надлишках фахівців інших профілів) у найрозвиненіших країнах Північної Америки та Західної Європи, через що тут виникла пряма загроза успішному розвитку економіки. Проте в сучасних системах освіти країн Європи та Північної Америки доцільно йти шляхом не

селективної, а інтегрованої системи європейської освіти, яка відображає появу нових галузей знань, технологій та цінностей [1, с.94]. При цьому не слід забувати, що міжнародний педагогічний досвід має багато позитивних напрацювань в системі багаторівневої підготовки виробничого персоналу. Недарма на Заході вважається, що тільки той керівник виробництва може бути успішним менеджером, який пройшов усі рівні технологічного процесу.

З огляду на вищесказане, розглянемо ситуацію з підготовкою фахівців середньої ланки на Україні. Не виникає ніяких сумнівів, що приведення освіти України, включаючи вищу освіту, до умов європейського освітнього простору, визначеного Болонськими домовленостями, має бути здійснене з максимальним збереженням накопиченого досвіду і національних традицій. Зокрема в Україні важливим є збереження освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст».

Оскільки Болонською системою цей освітньо-кваліфікаційний рівень не передбачено, на Україні пішли двома шляхами:

1. Перевід технікумів та техучилищ у вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації (коледжі);

2. Поступове перетворення вищих навчальних закладів I-II рівня акредитації (коледжів) у структурні підрозділи вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації (університетів – як класичних, так і технічних).

Такий процес перетворення колишнього технікуму у структурний підрозділ університету відбувся і в Закарпатському державному університеті, де був створений Природничо-гуманітарний коледж. Це мало свої позитивні наслідки, оскільки набула реальної можливості реалізація ступеневої освіти. Випускники Природничо-гуманітарного коледжу в структурі університету за рахунок досить тісної інтеграції навчальних планів, можуть продовжувати навчання за відповідними напрямками і спеціальностями Закарпатського державного університету із скороченим терміном навчання з метою одержання освітньо-кваліфікаційного рівня “бакалавр”, а далі - “спеціаліст” або “магістр”. У результаті, в порівнянні з іншими ВНЗ I-II р.а., що не входять до структури вищів III-IV р.а., у Природничо-гуманітарному коледжі Закарпатського державного університету помітно зріс рівень організації навчального процесу, та з’явилися нові організаційні форми навчання: рейтингова система оцінювання знань, модульна система побудови навчальних програм та навчальних курсів, введення новітніх освітніх та інформаційних технологій в навчальний процес, активізувалася науково-

пошукова діяльність, студентське самоврядування і т. д. Залучення до педагогічної роботи у Природничо-гуманітарному коледжі двох професорів і 14 кандидатів наук Закарпатського державного університету призвело до підвищення якості підготовки молодших спеціалістів.

На початку 2007 року в Україні мала місце така ситуація: 57 ВНЗ III – IV рівнів акредитації нараховували у своїй структурі 131 коледж та технікум або 31% їх загальної кількості. Проте були місце і недоліки, які нині долаються, і які слід ще подолати в майбутньому, а саме:

1. Розпорошеність коледжів та технікумів, які входять до сфери управління 20 міністерств і відомств, причому у 15 з яких зосереджено тільки 12% середніх спеціальних навчальних закладів [3].

2. Специфікою освітнього процесу на Україні є величезна відмінність у чисельності студентів вищих навчальних закладів I-II р.а. Наприклад, Дніпропетровський транспортно-економічний технікум нараховував понад 3 тис. студентів у той час, як технічний коледж Луцького державного технічного університету в 20 разів менше – близько 150 студентів [3]. Тобто, якщо технічний коледж Луцького державного технічного університету ні за яких обставин не може існувати як самостійний освітній заклад, то на базі Дніпропетровського технікуму є резон розгорнути університет, або, принаймні, академію.

3. Порівняно з радянською епохою, тепер набагато менше випускників технікумів і коледжів йдуть безпосередньо у виробництво, а продовжують навчання далі. Так, за даними В.Д. Мороза [6], в радянські часи могли продовжувати навчання у вишах тільки 5% випускників технікумів, та й то в своїй основній масі відмінники навчання. Тепер, за даними того ж В.Д. Мороза, питома вага випускників вищих навчальних закладів I-II р.а. (гуманітарні та економічні спеціальності), які продовжують навчання у ВНЗ III-IV рівнів акредитації, сягає 70-80% [6]. За його соціологічними дослідженнями при вступі до коледжів 30% абітурієнтів та їх батьків цікавилися можливістю подальшого навчання у ВНЗ III-IV рівнів акредитації без вступних іспитів, і тільки 18% - можливою професійною кар'єрою в якості молодшого спеціаліста.

У зв'язку з цим для побудови правильної стратегії освітньої діяльності на Україні потребує уточнення і переосмислення ролі та місця «молодшого спеціаліста» в практичній економіці, соціальній сфері та в інших галузях людської діяльності, які вимагають фахівців такого освітнього рівня.

Раніше було прийнято називати випускників технікумів **керівниками (спеціалістами) середньої ланки**. В більшості випадків таке формулювання є вірним. У промисловості є і будуть управлінські функції, які вимагають від людей, які їх виконують, досить хорошої **техніко-технологічної підготовки**, а також хороших знань з економіки, управління та організації виробництва, навичок управлінської діяльності, знань соціально-політичних проблем. Випускники коледжів і технікумів відповідають сьогодні цим вимогам. За змістом освіти вони відрізняються від фахівців іншого кваліфікаційного рівня (бакалавр-спеціаліст-магістр) ґрунтовною практичною підготовкою, наявністю поряд з компетенціями молодшого спеціаліста компетенцій кваліфікованого робітника. Тобто молодший спеціаліст за рахунок отриманої підготовки може одночасно виконувати управлінські функції в первинних виробничих ланках, здійснювати контроль і організацію технологічних процесів, а також контролювати виробничу діяльність на кожному робочому місці.

Отже, принципова різниця між спеціалістом і молодшим спеціалістом на виробництві полягає в тому, що перший здійснює загальне керівництво досить великими виробничими і соціальними системами, проектує технічні і технологічні процеси, формує кадровий і професійний склад виконавців цих процесів, здійснює перспективне планування розвитку виробництва, а молодший спеціаліст – реалізує на практиці перелічені завдання, виходячи з можливостей найбільш ефективно і економічно доцільного результату. Якщо говорити коротко, то інженер забезпечує високий рівень виробництва, а технік – його високу культуру [6].

Значна частина випускників коледжів і технікумів з кваліфікацією молодшого спеціаліста виконували і будуть виконувати на виробництві чисто техніко-технологічні та економічні функції. Це технологи, кошторисники, оператори складних технологічних та інформаційних систем, наладчики технологічного обладнання, контролери і диспетчери в складному виробництві і т.д.

З іншого боку, недоречно виглядає технік ЖЕКу з вищою освітою, оператор ПЕОМ – випускник вишу, чи менеджер з продаж – випускник академії, який фактично виконує функції продавця-консультанта і т.д. Але наявність технікумів і коледжів, як структурних підрозділів ВНЗ III-IV рівнів акредитації, слугує тим «соціальним люфтом», який дозволяє молодшим спеціалістам зробити блискучу професійну кар'єру. Тому ступенева освітня система «випускники профтехучилищ → молодші спеціалісти → бакалаври

однопрофільного або спорідненого напрямку → магістри” є на Україні цілком прийнятною і такою, яка відповідає національним освітнім традиціям.

Кількість державного замовлення на підготовку молодших спеціалістів на Україні не є постійною величиною і змінюється в залежності від народногосподарських потреб як України в цілому, так і її регіонів. Згідно [4;7] держзамовлення, на підготовку молодших спеціалістів у 2009 році нараховувало 68 тис. місць, потім, в 2010 році зросло до 84 тис. місць, а в 2011 році зменшилося до 76 тис. місць.

Враховуючи запити регіонального ринку праці та те, що окремі спеціальності в області наявні тільки у Природничо-гуманітарному коледжі ЗакДУ, за цей період спостерігається позитивна динаміка обсягу державного замовлення на підготовку молодших спеціалістів у коледжі у 2010-2011 роках та контингенту студентів. Зокрема:

Контингент студентів станом на 01.10.2000 р.

Шифр спеціальності	Спеціальність	Денна форма навчання	Заочна форма навчання	Всього
5.080405	Програмування для електронно-обчислювальної техніки	138	–	138
5.060101	Правознавство	93	–	93
5.050113	Комерційна діяльність	85	–	85
5.090704	Конструювання, виробництво і технічне обслуговування радіотехнічних пристроїв	84	–	
	Всього	400	–	400

Контингент студентів станом на 01.01.2010 р.

Шифр спеціальності	Спеціальність	Денна форма навчання	Заочна форма навчання	Всього
5.0304010146	Правознавство	253	46	299
5.0305090118	Бухгалтерський облік	135	18	153
5.0501030125	Розробка програмного забезпечення	206	25	231
	Всього	594	89	683

Контингент студентів станом на 01.01.2011 р.

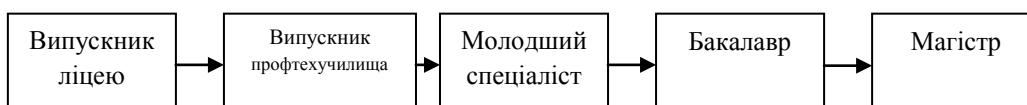
Шифр спеціальності	Спеціальність	Денна форма навчання	Заочна форма навчання	Всього
5.03040101	Правознавство	259	45	304
5.03050901	Бухгалтерський облік	98	15	113
5.03050801	Фінанси і кредит	40	15	55
5.03050802	Оціночна діяльність	20	-	20
5.05010301	Розробка програмного забезпечення	222	30	252
5.08010102	Землепорядкування	20	-	20

5.14010301	Туристичне обслуговування	25	15	25
	Всього	684	105	789

При плануванні освітньої діяльності в Україні на майбутнє важливу роль має відігравати правильне співвідношення фахівців з повною вищою освітою та молодших спеціалістів. Наприклад, в медицині чітко відомо, скільки потрібно лікарів, а скільки медсестер і лаборантів. Аналогічною є ситуація в повітряному та залізничному транспорті, у військових. Важливо встановити такі співвідношення для інших виробничих галузей та соціальних сфер української держави. За розрахунками В.Д. Мороза [6], на Україні витримується співвідношення 2,5:1, тобто на 1 інженера припадає 0,4 техніка. В розвинутих країнах Заходу і в Японії – навпаки. Чисельність спеціалістів з вищою освітою відноситься до чисельності випускників ВНЗ I-II р.а. у різних галузях економіки від 1:2 до 1:6 [6].

Таким чином, підготовка молодших спеціалістів в Україні потребує перебудови освітніх процесів у напрямі їх осучаснення, приведення у відповідність до основних тенденцій змін освітніх процесів у світі, а саме:

- оптимальним варіантом розвитку ступеневої української освіти на майбутнє, нам бачиться дальший розвиток ступеневої освіти на рівні “молодший спеціаліст → бакалавр → магістр” з паралельним моніторингом необхідних для української економіки на майбутнє професій та спеціальностей.

- перспективою подальшого функціонування закладів I-II рівнів акредитації є їхня тісна інтеграція з вишами III-IV акредитації в різноманітних формах (укладання довгострокових угод про співпрацю, входження технікумів і коледжів в якості структурних підрозділів ВНЗ III-IV рівнів акредитації та ін.). Все це надасть можливість поліпшити як матеріально-технічну базу ВНЗ I-II рівнів акредитації, так і покращити якість професійної підготовки молодших спеціалістів, а також, в умовах

запровадження в Україні Болонської системи освіти, зберегти національну ступеневу систему освіти в логічній послідовності;

- сьогодні технікуми і коледжі зобов'язані розширювати спектр освітніх послуг, ставати багатoproфільними, поліфункціональними, що дасть можливість молоді здобувати і повну середню освіту, і кваліфікацію молодшого спеціаліста та робітничу професію;

- основний напрям у діяльності вищих навчальних закладів I-II р.а. має спрямовуватися на впровадження інноваційних підходів у формуванні фахових компетенцій молодшого спеціаліста (поглиблене вивчення інформатики, іноземної мови, практична спрямованість підготовки тощо). Вивчення і врахування кращого досвіду підготовки фахівця має слугувати основою оновлення навчально-виховного процесу;

- доцільно також з метою дотримання єдиних вимог щодо рівня підготовки фахівців передати всі вищі навчальні заклади I-II р.а. (крім військових) у підпорядкування Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Література

1. Тимошенко О. Освіта України в контексті розвитку світових освітніх тенденцій //Вища освіта України. – 2009.-№3.-с.90-97.

2. Проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту»
http://profcom.sumdu.edu.ua/downloads/proekt_zakony_pro_vishy_shkoly.pdf

3. Перспективи розвитку коледжів і технікумів. Нарада голів Рад директорів ВНЗ I-II рівнів акредитації (м. Харків, 19.12.2006 р.) –
<http://www.mon.gov.ua/newstmp/28-12>

4. Засідання Спілки голів обласних Рад директорів (12.10.2011 р.) –
<http://www.agronme.com/ua/index/php/aboutus/nev/379-7>

5. Розділ змісту та технологій навчання молодших спеціалістів МОН України – <http://vzvo.gov.ua/departament-of-content-and-technology-training-junior-specialists/htm>

6. Мороз В.Д. Проблеми підготовки молодших спеціалістів в Україні і Болонський процес – http://libraryuipa/kharkov.ua/library/left_menu

7. В Україні зменшили держзамовлення на підготовку молодших спеціалістів і бакалаврів (30.06.2011р.) – http://kolopoltava.ua/2011/06/30/v_ukraini_zmenschili_derzhzsmovlennya_na_pad_dotovku_molodshix_specialistiv_i_bakalavriv/

А.Похресник, М.Кляп, А.Лавер, В.Росоха

Реализация в Украине опыта европейских стран по подготовке младших специалистов

Рассматриваются подходы большинства европейских стран к необходимости подготовки специалистов среднего звена для нужд экономики. Анализируется целесообразность сохранения в системе высшего образования Украины образовательного уровня младшего специалиста. Формулируются отдельные предложения по усовершенствованию подготовки младших специалистов в Украине в контексте Болонской декларации.

Ключевые слова: высшее образование Украины, образовательный уровень младшего специалиста, высшее учебное заведение I-II уровня аккредитации.

A.Pokhresnyk, M.Klyap, O.Laver, V.Rosokha

The realization of the Experience of European Countries in Training Junior Specialists in Ukraine

The approaches of the majority of the European countries concerning the necessity of training mean link specialists for economy are under consideration. The expediency of preservation of educational level of a junior specialist in the system of higher education in Ukraine has been analyzed. Some proposals touching upon the perfection of junior specialist training in Ukraine according to the requirements of the Bologna Declaration have been formulated.

Keywords: higher education of Ukraine, education level of a junior specialist, higher educational institution of the 1-st levels of accreditation.